שֶׁעָבַר זְמַנָּהּ, אֵינוֹ (יפ) זָקוּק לָהּ, [*] יַאֲפִלּוּ כָּבְתָה בְּעֶרֶב שַׁבָּת קֹדֶם קַבָּלַת שַׁבָּת (כו) שֶׁעֲדַיִן הוּא מִבְּעוֹד יוֹם, אֵינוֹ זָקוּק לָהּ. כוְכֵן אִם לְאַחַר שֶׁהִדְלִיקָהּ בָּא לְתַקָּנָהּ וְכָבָה אוֹתָהּ בְּשׁוֹגֵג, אֵינוֹ זָקוּק לָהּ. הַגָּהָה: (כז) וְאִם רוֹצֶה (יג) [יב] לְהַחְמִיר עַל עַצְמוֹ וְלַחֲזֹר וּלְהַדְלִיקָהּ, אֵין לְבָרֵךְ עָלֶיהָ (רשב״א (פ״ל) סימן תקל״ט ור״ן שבת ט. ד״ה שמע מינה): ג לְנֵר שֶׁל (יג) [יג] (כח) חֶרֶס שֶׁהִדְלִיק בּוֹ לַיְלָה אַחַת, נַעֲשָׂה יָשָׁן וְאֵין מַדְלִיקִין בּוֹ לַיְלָה (כט) אַחֶרֶת, אֶלָּא לוֹקֵחַ חֲדָשִׁים בְּכָל לַיְלָה, וְאִם אֵין לוֹ אֶלָּא יָשָׁן מַסִּיקוֹ בְּכָל לַיְלָה בְּאוּר. וְנֵר שֶׁל מַתֶּכֶת אֵין צָרִיךְ חָדָשׁ. וְשֶׁל זְכוּכִית אוֹ שֶׁל חֶרֶס (ל) מְכַסֶּה, דֵּינוֹ כְּמַתֶּכֶת: ד מ״אֵין חוֹשְׁשִׁין לַפְּתִילוֹת לְהַחֲלִיפָם, (לא) עַד שֶׁתִּכְלֶה:

תרעד שֶׁמֻּתָּר לְהַדְלִיק מִנֵּר לְנֵר. וּבוֹ ב׳ סְעִיפִים:

א מַדְלִיקִין (א) נֵר חֲנֻכָּה מִנֵּר חֲנֻכָּה, אוְדַוְקָא לְהַדְלִיק זֶה מִזֶּה (ב) בְּלֹא אָמְצָעִי, אֲבָל לְהַדְלִיק מִזֶּה

י תְּרוּמַת הַדֶּשֶׁן (סר׳ קכ).
כ הָרַ״ן (שבת ט. ד״ה שמע מינה) בְּשֵׁם תְּשׁוּבוֹת הָרַשְׁבָּ״א (ח״א סר׳ תקל״ט).
ל טוּר בְּשֵׁם הָרַ״ם מָרוֹטֶנְבּוּרְג עַל פִּי מַסֶּכֶת סוֹפְרִים (פ״כ ה״ג), וְכֵן כָּתְבוּ שְׁאָרֵי פּוֹסְקִים.
מ שִׁבְּלֵי הַלֶּקֶט (סר׳ קפה).
א מִימְרָא שַׁבָּת כ״ב (ע״א) וּכְרַב וּכְמַאן דְּאָמַר מְשׁוּם בֵּיתוֹ מִצְוָה, רא״ש (שם פ״ב סר׳ ז) בְּשֵׁם הָרִי״ף (שם ט:), וְכֵן כָּתַב הָרַמְבַּ״ן (שם כב: ד״ה ומדקאמרינן).

שַׁעֲרֵי תְּשׁוּבָה

לא יִהְיֶה רָאוּי. (וְלַעֲנִיּוּת דַּעְתִּי אֵין זֶה מֻכְרָח, דִּבְכָהֵאי גַּוְנָא דְּרָאוּי בְּשָׁעַת הַבְּשׁוּל שַׁפִּיר יֵשׁ לוֹמַר דְּבָטֵל, דְּמִכָּל מָקוֹם בָּטֵל כִּבּוּדוֹ מֵאֵלָיו מֵחֲמַת הַתַּצְרוֹבוֹת שֶׁהֲרֵי לֹא נִכַּר מִי הוּא וְגָלָה כְּבוֹד מָפְנוּ, וְכֵיוָן שֶׁאִם תֹּאמַר כְּשֶׁבָּטֵל לֹא יִהְיֶה לְהִתְכַּבֵּד מוֹעִיל הַתַּצְרוֹבוֹת לְבָטְלוֹ, מַה שֶּׁאֵין כֵּן הֵיכָא שֶׁאַחַר הַבְּשׁוּל יִהְיֶה רָאוּי לְהִתְכַּבֵּד יֵשׁ לוֹמַר דְּלָא מְהָנֵי לֵיהּ הַבְּשׁוּל לַעֲשׂוֹת מֵאֵינוֹ רָאוּי רָאוּי, וְצָרִיךְ עִיּוּן), רַק רְאִיּוֹת הַתְּרוּמַת הַדֶּשֶׁן לוֹמַר דְּנַר חֲנֻכָּה קָרוּי דָּבָר שֶׁבְּמִנְיָן אַף עַל גַּב דִּבְנֻדְּוּ בְּנֵרוֹת חל אֵין נִמְכָּרִין בְּמִנְיָן, כְּמוֹ בַּחֲתִיכַת חֲשָׁאת דְּבָטְלָה (יכמות פא:) כר׳, עַיֵּן שָׁם, וּמַה שֶּׁכָּתַב הַפְּנֵי מְאִירוֹת דְּלָא הֲוֵה קָבוּעַ, עַל זֶה הַשִּׁבּוּת יַעֲקֹב דְּדָמֵי לְתֻשַׁע חֲנִיּוֹת אֶלָּא שֶׁהַמְּקוֹלְקִין נִתְעָרְבוּ שֶׁהוּא אֵינוֹ יוֹדֵעַ אֵיזֶה טְרֵפָה דְּמִקְרֵי גַּם כֵּן קָבוּעַ. וְעַיֵּן שָׁם בְּמִנְחַת יַעֲקֹב כְּלָל מ״ג (ס״ק מו) דְּזֶה לֹא כְּדַעַת בַּעַל סֵפֶר כְּרִיתוֹת (לשון לימודים שער ג סי׳ ר), וְעַיֵּן מַה שֶּׁכָּתַבְתִּי בְּסִפְרִי בֵּית אֶפְרַיִם עַל טְרֵפוֹת (ראש אפרים) בְּקוֹנְטְרֵס הַתְּשׁוּבוֹת סִימָן ב׳, וּבְשׁוּ״ת בֵּית אֶפְרַיִם חֵלֶק אֶבֶן הָעֵזֶר (סר׳ יא) בְּעִנְיָן זֶה דְּקוֹנֵחַ: ב [בשו״ע] וְאֲפִלּוּ כְּבָתָה בְּעֶרֶב שַׁבָּת כו׳. עַיֵּן בְּט״ז (סק״ט) מַה שֶּׁכָּתַב עַל הַתְּרוּמַת הַדֶּשֶׁן (סר׳ קכ) בָּזֶה, וְעַיֵּן בְּסִפְרִי שו״ת בֵּית אֶפְרַיִם (או״ח) סִימָן ס״ג לְיַשֵּׁב דִּבְרֵי הַש״ז וְהַתְּרוּמַת הַדֶּשֶׁן מִמַּה שֶּׁיֵּשׁ לִתְמֹהַּ עֲלֵיהֶם, וּבְיִשּׁוּב דִּבְרֵי הָרֹא״ש (שבת פ״ב סר׳ ג), וְהָרִי״ף (שם ט.), לְיַשֵּׁב דִּבְרֵי הַתּוֹסָפוֹת (שם כא. ד״ה ומותר) וּבְקֹשְׁיַת הַמַּהַרְשָׁ״א (שם ד״ה ודע), עַיֵּן שָׁם וְתִמְצָא מֵרְגּוֹעַ: [יב] לְהַחְמִיר. עַיֵּן בְּאֵר הַיטֵב. וְעַיֵּן שְׁבוּת יַעֲקֹב חֵלֶק ג׳ סִימָן מ״ח דְּאַף עַל גַּב דְּאֵין זָקוּק לָהּ, מִכָּל מָקוֹם צָרִיךְ לְהַנִּיחַ אֶת הַנּוֹתָר מִנֵּר חֲנֻכָּה שֶׁל שַׁמָּשׁ כָּל זְמַן עֵת הַהַדְלָקָה, דְּאִם לֹא יַעֲשֶׂה כֵּן חִישִׁינַן לְחַשְׁדָּא שֶׁלֹּא הִדְלִיק כְּלָל, וּרְאָיָה מִדְּאָמְרִינַן (שם כג.) חֲצִר שֶׁיֵּשׁ לָהּ שְׁנֵי פְּתָחִים כו׳ מְשׁוּם חֲשָׁדָא, וְקָשֶׁה מַאי אִיכָּא שְׁיִדּוּנוּהוּ לָךְ זְכוּת וְלוֹמַר דְּאַדְלִיק אֶלָּא שֶׁכְּבָתָה וְאֵין זָקוּק לָהּ כְּהַסְכָּמַת הַפּוֹסְקִים, אֶלָּא וַדַּאי כְּשֶׁלֹּא הִנִּיחַ הַנּוֹתָר בְּאוֹתוֹ מָקוֹם אֵיכָא חֲשָׁדָא לוֹמַר שֶׁלֹּא הִדְלִיק כְּלָל, עַיֵּן שָׁם. וְעַיֵּן שָׁם שֶׁכָּתַב לְיַשֵּׁב קֻשְׁיַת הַבַּיִת יוֹסֵף (סר׳ תרעא ד״ה חצר) אַהֲנֵי דְּחָצֵר מְבָרְכוֹת (סא.), וְגַם קֻשְׁיַת הַחֻכָּם צְבִי סִימָן צ״א אַהֲנֵי דְּפָרִיךְ (שבת כג.) וּמְנָא תֵּימְרָא דְּחִישִׁינַן לְחֲשָׁדָא דְּאַמַּאי פָּרִיךְ הָכָא טִפֵּי מִכָּל דּוּכְתֵי, וְעַל זֶה כָּתַב דִּלְחֲשָׁדָא שֶׁלֹּא יַעֲשֶׂה כֵּן הָרוֹאֶה מְבָרֵךְ כו׳ יַחְשְׁדוּהוּ שֶׁרוֹצֶה לֵצֵאת חוֹבָתוֹ בְּרֵאִיּוֹת וְלֹא הִדְלִיק בְּפִתְחוֹ, וְלָזֶה פָּרִיךְ מִנָּא תֵּימְרָא דְּאִיכָּא חֲשָׁדָא בְּכָהֵאי גַּוְנָא, וּמַיְתֵי מִפָּאָה (תוספתא פ״א ה״ז) דְּגַם כֵּן אִיכָּא חֲשָׁדָא שֶׁלֹּא נָתַן מִן הַקָּמָה שֶׁהוּא עִקַּר הַמַּצְוָה כו׳ וְעַיֵּן שָׁם, וְנָפְקָא מִינָּהּ שֶׁיַּחְשְׁדוּהוּ שֶׁאֵינוֹ עוֹשֶׂה מִן הַמֻּבְחָר גַּם כֵּן יֵשׁ לְהִשָּׁמֵר מִזֶּה מְשׁוּם יְהִיתֶם נְקִיִּים כו׳: ג [יג] חֶרֶס. עַיֵּן בְּאֵר הַיטֵב. וְעַיֵּן בִּרְכֵי יוֹסֵף (סק״ו) בְּעִנְיַן קְלִפֵּי בֵּיצִים לְנֵר חֲנֻכָּה בְּשֵׁם אֲדֶמֶת קֹדֶשׁ (ח״ב או״ח סי׳ ז) שֶׁהֶבִיא בְּשֵׁם בַּעַל חֶסֶד לְאַבְרָהָם (מעין ב נהר נח) דְּקִלְפֵּי בֵּיצִים וּבְצָלִים אֵין מַדְלִיקִין בָּהֶם. וְעַיֵּן בְּשַׁעֲלַת יַעְבֵּ״ץ חֵלֶק א׳ סִימָן קמ״ט שֶׁכָּתַב שֶׁמַּהֲאִי טַעְמָא עָדִיף לְהַדְלִיק נֵר חֲנֻכָּה בְּפָנָס שֶׁיֵּשׁ לוֹ דְּפָנוֹת שֶׁל זְכוּכִית שֶׁאֵין הָרוּחַ שׁוֹלֵט שְׁתִּכְבֶּה מַהֵר, וְהֶבִיא מָהָא דְּשַׁבָּשִׁית שֶׁהָיָה דּוֹלֶקֶת (שבת כג.) כו׳ וּפְתָם עֲשָׁשִׁית הוּא לַעֲטָרְנָ״א כְּמוֹ שֶׁכָּתַב רַשְׁ״י (שם ד״ה עששית), וְכֵן מוּכָח מַעֲרוּבָה בְּעֲשָׁשִׁית (ברכות כה:) כר׳, וְהֶבִיאוֹ בִּרְכֵי יוֹסֵף (סק״ח), וְלֹא רָאִינוּ מִי שְׁנוֹהֵג כֵּן:

בְּאֵר הַיטֵב

בְּתֵרֵי בָּטֵל, וְכֵן דַּעַת הַשֵּׁ״ז (סק״ו), עַיֵּן שָׁם: ב (יפ) זָקוּק. וְאִם הִנִּיחָם בְּמָקוֹם שֶׁהָרוּחַ מְצוּיוֹ וְכָבְתָה, זָקוּק לָהּ וְחַיָּב לְהַדְלִיק פַּעַם אַחֶרֶת בְּבָרָכָה, וְכֵן אִם כְּבָתָה בְּמִזִּיד. גַּן מְצוּיוֹ סִימָן מ״ג. וּבְכֻנְסָת הַגְּדוֹלָה (הגה״ט) כָּתַב מִשָּׁם שִׁלְטֵי הַגִּבּוֹרִים (שבת ט. אות ה) דְּחַיָּב לַחֲזֹר וּלְהַדְלִיקוֹ אֲבָל אֵין צָרִיךְ לַחֲזֹר וּלְבָרֵךְ, וְכֵן כָּתַב הַשֵּׁ״ז (סוף סק״י) דְּאֵין צָרִיךְ לַחֲזֹר וּלְבָרֵךְ, עַיֵּן שָׁם: (יב) לְהַחְמִיר. הִסְכִּימַת הָאַחֲרוֹנִים דְּרָאוּי לְהַחְמִיר לַחֲזֹר וּלְהַדְלִיקוֹ בְּכָל עִנְיָן, וּבִפְרָט בְּעֶרֶב שַׁבָּת קֹדֶם קַבָּלַת שַׁבָּת, עַיֵּן שָׁם. כְּתַב רַשְׁ״ל (שם סוף הסי׳) מְצוָה מִן הַמֻּבְחָר לְקִנּוֹת שַׁעֲוָה לְנֵר חֲנֻכָּה מִפְּאָה שְׁנוֹטֵף מִן הַנֵּרוֹת בְּבֵית הַכְּנֶסֶת, מַאַחַר דְּאִתְעֲבִיד בְּהוּ חָדָא מִצְוָה, וְיִזָּהֵר שֶׁלֹּא יִקָּנֶה שַׁעֲוָה מִנֵּרוֹת שֶׁל בָּתֵּי תְּפִלּוֹת שֶׁלָּהֶם, וְעַיֵּן סִימָן קנ״ד סָעִיף י״א: ג (יג) חֶרֶס. רַשְׁ״ל קָנָה שֶׁל כֶּסֶף וּבְלִיל שֵׁנִי הַתְחִיל לְהַדְלִיק בָּהּ וּבֵרֵךְ לְהַדְלִיק וְשָׁעְשָׂה נִסִּים וְשָׁהֶחֱיָנוּ, אַף שֶׁבִּשְׁעַת קִנְיָן יֵשׁ לְבָרֵךְ מִכָּל מָקוֹם נִיחָא לְסַדֵּר בְּרָכוֹת שֶׁהֶחֱיָנוּ עִם אֵלּוּ שְׁתֵּי בְּרָכוֹת. מַטֵּה מֹשֶׁה (סר׳ תתקנ). וּבְסֵדֶר הַיּוֹם הָאֲרִיךְ שֶׁכָּל אֶחָד יִטְרַח לַעֲשׂוֹת לוֹ מְנוֹרָה יָפָה וּמִי שֶׁיָּדוֹ מַשֶּׂגֶת יַעֲשֶׂה שֶׁל כֶּסֶף, וְכֵן הַנֵּרוֹת יַעֲשֶׂה יָפָה:

מִשְׁנָה בְּרוּרָה

מִדִּינָא לַחֲזֹר וּלְהַדְלִיקָהּ לְאַחַר הַכְּבִיָּה: (כו) שֶׁעֲדַיִן הוּא מִבְּעוֹד יוֹם. הַטַּעַם, כֵּיוָן שֶׁבְּעֶרֶב שַׁבָּת מְחֻיָּב לְהַדְלִיק קֹדֶם שְׁקִיעָה וְגַם כְּבָר בֵּרֵךְ עָלֶיהָ לְהַדְלִיק נֵר שֶׁל חֲנֻכָּה, כְּבָר הֶחֱלָה הַמִּצְוָה בְּהֶכְשֵׁר. וְעַיֵּן בְּט״ז (סק״ט) שֶׁחוֹלֵק עַל זֶה וְדַעְתּוֹ דְּקֹדֶם קַבָּלַת שַׁבָּת שַׁיֵּשׁ עֲדַיִן זְמַן הַדְלָקָה, מְחֻיָּב לַחֲזֹר וּלְהַדְלִיק, וְכֵן נִרְאֶה עִקַּר לְהַלָּכָה. (כז) וְאִם רוֹצֶה לְהַחְמִיר וְכוּ׳. וְהָאַחֲרוֹנִים כָּתְבוּ דְּרָאוּי לְהַחְמִיר לַחֲזֹר וּלְהַדְלִיקָהּ (יג) בְּכָל עִנְיָן, וּבִפְרָט אִם נִכְבָּה בְּעֶרֶב שַׁבָּת קֹדֶם קַבָּלַת שַׁבָּת. וְאִם הוּא קִבֵּל בְּעַצְמוֹ שַׁבָּת וְאַחַר כָּךְ כָּבָה וְיֵשׁ עֲדַיִן זְמַן הָתֵּר, מֻתָּר לוֹמַר לַחֲבֵרוֹ שֶׁיַּדְלִיקֵם [וְאִם אֵין לוֹ אֶלָּא יָשָׁן מַסִּיקוֹ בְּכָל לַיְלָה בְּאוּר. וְנֵר מִן הַמֻּבְחָר לְקִנּוֹת שַׁעֲוָה לְנֵר חֲנֻכָּה מִן מַה שְּׁנּוֹטֵף מִן הַנֵּרוֹת בְּבֵית הַכְּנֶסֶת, מֵאַחַר דְּאִתְעֲבִיד בְּהוּ חָדָא מִצְוָה לְתַעֲבִיד בְּהוּ מִצְוָה אַחֲרִיתָא: ג (כח) חֶרֶס. כָּתְבוּ הַסְּפָרִים שֶׁטּוֹב כָּל אֶחָד שֶׁיַּטְרִיחַ לַעֲשׂוֹת לוֹ מְנוֹרָה יָפָה לְפִי כֹּחוֹ, וְכֵן הַנֵּרוֹת יַעֲשֶׂה יָפֶה: (כט) אַחֶרֶת. שֶׁהוּא מָאוּס וּבְזוּי מִצְוָה: (ל) מְכַסֶּה. הֵינוּ מְצַפֶּה בְּאֲבָר: ד (לא) עַד שֶׁתִּכְלֶה. שֶׁאֵין בָּהֶם בִּזָּיוֹן מִצְוָה, דְּאַדְרַבָּה הֵם נוֹתְנִין לְהַדְלִיק יוֹתֵר כְּשֶׁהֵם מֻדְלָקִין כְּבָר:

שַׁעַר הַצִּיּוּן

א (א) **נֵר חֲנֻכָּה מִנֵּר חֲנֻכָּה.** מְיֻרֵי מִלֵּיל רִאשׁוֹן וְאֵילָךְ שֶׁיֵּשׁ יוֹתֵר מִנֵּר אֶחָד וּמַדְלִיק זֶה מִזֶּה, (ג) אִי נָמֵי בְּלֵיל רִאשׁוֹן וְיֵשׁ שְׁנֵי אֲנָשִׁים בְּבַיִת אֶחָד שֶׁכָּל אֶחָד מַדְלִיק בִּפְנֵי עַצְמוֹ, מֻתָּרִין לְהַדְלִיק זֶה מִזֶּה דִּשְׁתֵּיהֶן נֵרוֹת שֶׁל מִצְוָה הֵן. וְאַף דִּמְבֹאָר לְקַמָּן בְּסִימָן תרע״ה (ס״א) שֶׁצָּרִיךְ לְהַנִּיחָהּ תְּחִלָּה עַל מְקוֹמָהּ וְאַחַר כָּךְ יַדְלִיק, כְּבָר כָּתַב הַשֵּׁ״ז לְקַמָּן (סק״ג) דְּעַל זְמַן מוּעָט אֵין לְהַקְפִּיד עַל זֶה, (ד) וּלְעַצַּת שְׁאָרֵי אַחֲרוֹנִים דְּסוֹבְרִין דְּעַל זְמַן מוּעָט גַּם כֵּן יֵשׁ לְהַקְפִּיד, הָכָא מְיֻרֵי שֶׁהָיוּ שְׁנֵיהֶן קְבוּעִין בְּמְקוֹמָן, (ה) אֲבָל הָיָה לָהֶן פְּתִילוֹת אֲרֻכּוֹת וְהַפְּתִילָה מַגִּיעָה לַנֵּר שֶׁלְּפָנֶיהָ (ו) וְאֵין צָרִיךְ לַהֲסִירָהּ מִמְּקוֹמָהּ: **(ב) בְּלֹא אָמְצָעִי.** דְּאֵין בָּזֶה בִּזּוּי מִצְוָה כֵּיוָן דִּשְׁתֵּיהֶן שֶׁל

(נב) הַיְינוּ בֵּין שֶׁנִּכְבָּה בְּשׁוֹגֵג אוֹ בְּמֵזִיד, וַאֲפִלּוּ כְּשֶׁנִּכְבָּה בְּמֵזִיד דִּבְנַדַּאי מְחֻיָּב לַחֲזֹר וּלְהַדְלִיקָהּ מִכָּל מָקוֹם לֹא יְבָרֵךְ [פְּרִי מְגַדִּים (א״א ס״ק יב)]: **א (פ) כֵּן מְבֹאָר בָּאֲחֲרוֹנִים: (ג)** עַיֵּן שָׁם (סי׳ תרעה) בְּאֵלִיָּה רַבָּה (סק״ד) וּבְמַאמַר מָרְדְּכַי (סק״ו) שֶׁמְּפֻקְפָּקִים עַל דִּבְרֵי הַשֵּׁ״ז, וְכֵן כָּתַב שָׁם הַפְּרִי מְגַדִּים (משז״ז סק״ב) שֶׁמִּדְּבְרֵי הָרַשְׁבָּ״א (בשבע שיטות שבת כב:) מֻשְׁמָע דְּלֹא כְּוָתֵיהּ: **(ג)** פְּרִי חָדָשׁ וּמַאמַר מָרְדְּכַי (סק״א), וְכָתַב דְּהָכִי אִיתָא בְּחִדּוּשֵׁי רַשְׁבָּ״א (שבת כב: ד״ה חזינן) וּבְהָרַב הַמַּגִּיד (פ״ד ה״ט): **(ד) וּמִסְתַּבְּרָא שֶׁאַף עַל פִּי שֶׁמּוּשָׁךְ הַנֵּר שְׁרוּצָה לְהַנִּיחָהּ בְּמָקוֹם שֶׁהָרוּחַ מְצוּיוֹ, אֵין צָרִיךְ לְהַסִּירָהּ, דְּהָא אֲפִלּוּ כְּשֶׁכָּבָה בְּמֵזִיד אֵין מְחֻיָּב לַחֲזֹר וּלְהַדְלִיקָהּ, וְכָל שֶׁכֵּן כְּשֶׁנִּכְבָּה בְּשׁוֹגֵג. וְעַיֵּן בְּשַׁעֲרֵי אֶפְרַיִם (שער ג סי׳ ר) דְּמִכָּל מָקוֹם אִם הִנִּיחָהּ בְּמָקוֹם שֶׁהָרוּחַ מְצוּיוֹ וְכָבְתָה, זָקוּק לָהּ וְחַיָּב לְהַדְלִיק פַּעַם אַחֶרֶת בְּבָרָכָה, וְכֵן אִם כְּבָתָה בְּמֵזִיד. גַּן מְצוּיוֹ סִימָן מ״ג. וּבְכֻנְסָת הַגְּדוֹלָה (הגה״ט) כָּתַב מִשָּׁם שִׁלְטֵי הַגִּבּוֹרִים (שבת ט. אות ה) דְּחַיָּב לַחֲזֹר וּלְהַדְלִיקוֹ אֲבָל אֵין צָרִיךְ לְבָרֵךְ, וְכֵן כָּתַב הַשֵּׁ״ז (סוף סק״י) דְּאֵין צָרִיךְ לַחֲזֹר וּלְבָרֵךְ, עַיֵּן שָׁם: (יב) לְהַחְמִיר. הִסְכִּימַת הָאַחֲרוֹנִים דְּרָאוּי לְהַחְמִיר לַחֲזֹר וּלְהַדְלִיקוֹ בְּכָל עִנְיָן, וּבִפְרָט בְּעֶרֶב שַׁבָּת קֹדֶם קַבָּלַת שַׁבָּת, עַיֵּן שָׁם. כְּתַב רַשְׁ״ל (שם סוף הסי׳) מְצוָה מִן הַמֻּבְחָר לְקִנּוֹת שַׁעֲוָה לְנֵר חֲנֻכָּה מִפְּאָה שְׁנוֹטֵף מִן הַנֵּרוֹת בְּבֵית הַכְּנֶסֶת, מַאַחַר דְּאִתְעֲבִיד בְּהוּ חָדָא מִצְוָה, וְיִזָּהֵר שֶׁלֹּא יִקָּנֶה שַׁעֲוָה מִנֵּרוֹת שֶׁל בָּתֵּי תְּפִלּוֹת שֶׁלָּהֶם, וְעַיֵּן סִימָן קנ״ד סָעִיף י״א: ג (יג) חֶרֶס. רַשְׁ״ל קָנָה שֶׁל כֶּסֶף וּבְלִיל שֵׁנִי הַתְחִיל לְהַדְלִיק בָּהּ וּבֵרֵךְ לְהַדְלִיק וְשָׁעְשָׂה נִסִּים וְשָׁהֶחֱיָנוּ, אַף שֶׁבִּשְׁעַת קִנְיָן יֵשׁ לְבָרֵךְ מִכָּל מָקוֹם נִיחָא לְסַדֵּר בְּרָכוֹת שֶׁהֶחֱיָנוּ עִם אֵלּוּ שְׁתֵּי בְּרָכוֹת. מַטֵּה מֹשֶׁה (סר׳ תתקנ). וּבְסֵדֶר הַיּוֹם הָאֲרִיךְ שֶׁכָּל אֶחָד יִטְרַח לַעֲשׂוֹת לוֹ מְנוֹרָה יָפָה וּמִי שֶׁיָּדוֹ מַשֶּׂגֶת יַעֲשֶׂה שֶׁל כֶּסֶף, וְכֵן הַנֵּרוֹת יַעֲשֶׂה יָפֶה:

Mishna Brura Menukad © Copyright Oz Vehadar - עוז והדר
Sacred Text - If printed do not throw away, requires genizah

לָזֶה (ג) עַל יְדֵי נֵר שֶׁל חֹל אָסוּר, [ב]וְיֵשׁ מַתִּירִים (ד) גַּם בָּזֶה, [ג]אֲבָל אִם כֵּן הוּא בְּעִנְיַן שֶׁיֵּשׁ לָחוּשׁ שֶׁיִּכְבֶּה הַנֵּר שֶׁל חֹל קֹדֶם שֶׁיִּדְלִיק נֵר אַחַר שֶׁל חֲנֻכָּה. הַגָּהּ: וְנָהֲגוּ לְהַחְמִיר (ה) בְּנֵרוֹת חֲנֻכָּה שֶׁלֹּא לְהַדְלִיק אֶפְלוּ מִנֵּר לְנֵר, (ו) דְּעִקַּר מִצְוָתוֹ אֵינוֹ אֶלָּא נֵר אֶחָד וְהַשְּׁאָר (ז) אֵינוֹ לְמִצְוָה כָּל כָּךְ, וְלָכֵן אֵין לְהַדְלִיק (ט) [א] זֶה מִזֶּה (הגהות מיימוניות (פ"ד מהל' כ) ומרדכי (שבת פ"ג סי' רעפ)). וְכָל זֶה אֵינוֹ רַק בְּעוֹד שֶׁהוֹלְכִים לְמִצְוָתָן, אֲבָל אַחַר שֶׁעָבַר זְמַן הַמִּצְוָה מֻתָּרִים בַּהֲנָאָה, (ח) כָּל שֶׁכֵּן שֶׁמֻּתָּר לְהַדְלִיק מֵהֶן (נימוקי יוסף הלכות קטנות (הל' ליליח יב. ד"ה עליהם)): ב [ד]יֵשׁ מִי שֶׁאוֹמֵר, שֶׁנֵּר שֶׁל בֵּית הַכְּנֶסֶת וְשֶׁל שַׁבָּת וְשֶׁל חֲנֻכָּה כֻּלָּם שֶׁל מִצְוָה הֵם (ט) וּמֻתָּר לְהַדְלִיק זֶה מִזֶּה. הַגָּהּ: וְהוּא הַדִּין נֵר שֶׁל תַּלְמוּד תּוֹרָה אוֹ נֵר לְחוֹלֶה הַצָּרִיךְ נֵר (נימוקי יוסף הלכות קטנות (שם)). וּבְעִנְיַן נֵר שֶׁל בֵּית הַכְּנֶסֶת עַיֵּן לְעֵיל סִימָן קנ"ד סָעִיף י"ד:

א מִסֶּקָנַת הַגְּמָרָא שַׁבָּת כ"ג (ע"א).
ב מִיקְרָא דִּדְבֵי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי שם.
ג מַיְמָרָא דְּרַבָּא שם (כב:).

ב שם (בר"ש) בְּשֵׁם בַּעַל (הַתְּרוּמוֹת) [הַתְּרוּמָה] (סי' רכט), וְכֵן כָּתַב הָרַ"ן (שם ט: ד"ה כל מילי) וְכִשְׁמוּאֵל. ג תְּרוּמַת הַדֶּשֶׁן (סי' קז).
ד טוּר בְּשֵׁם סֵפֶר הַתְּרוּמָה (שם).

תרעה שֶׁהַדְּלָקָה עוֹשָׂה מִצְוָה וְלֹא הַנָּחָה. וּבוֹ ג' סְעִיפִים:

א (א) [א]הַדְּלָקָה עוֹשָׂה מִצְוָה וְלֹא הַנָּחָה, שֶׁאִם הָיְתָה מֻנַּחַת בִּמְקוֹמָהּ שֶׁלֹּא לְשֵׁם מִצְוַת חֲנֻכָּה, מַדְלִיקָהּ שָׁם וְאֵינוֹ צָרִיךְ לְהַסִּירָהּ וּלְהַנִּיחָהּ לְשֵׁם מִצְוַת חֲנֻכָּה. (ב) [ב]לְפִיכָךְ עֲשָׂשִׂית שֶׁהָיְתָה דּוֹלֶקֶת כָּל הַיּוֹם, שֶׁהִדְלִיקָהּ מֵעֶרֶב שַׁבָּת לְמִצְוַת חֲנֻכָּה, לְמוֹצָאֵי שַׁבָּת (ג) מְכַבֶּה וּמַדְלִיקָהּ לְשֵׁם מִצְוָה. (ד) וּמִכָּל מָקוֹם צָרִיךְ (ה) שֶׁיַּדְלִיקֶנָּה בְּמִקּוֹם (ו) [א] הַנָּחָתָהּ, [ג]שֶׁאִם הִדְלִיקָהּ בְּפָנִים (ז) וְהוֹצִיאָהּ לַחוּץ לֹא יָצָא, שֶׁהָרוֹאֶה

א [א] זֶה מִזֶּה. עַיֵּן בְּאֹר הַיטֵב. וְעַיֵּן בְּשו"ת בֵּית יְהוּדָה סִימָן (י"ח) [כ"א] שֶׁתָּמַהּ עַל זֶה, דְּהָא בַּשַּׁ"ס (שבת כב.) מוּכָח דְּמַדְלִיקִין מִנֵּר לְנֵר, אֶפְלוּ נֵר דְּמֻהְדָּרִים מִנֵּר מִצְוָה הֶפְסֵדוֹ לוֹ, וְאֵין לוֹמַר דְּמִפְרָשׁ נֵר שֶׁל בֵּית זֶה כו', וְגַם אֵין לוֹמַר דְּקַאֵי לְפִי הַמִּנְהָג דְּסִימָן תרע"א (ס"ב) לְהַדְלִיק כָּל אֶחָד מִבְּנֵי הַבַּיִת, דְּסוֹף סוֹף הוּא בִּכְלַל הַמֻּהְדָּרִים, עַיֵּן שָׁם. וּבֶאֱמֶת דִּבְרֵי הָרַמ"א הֵם מִדִּבְרֵי הַגָּהוֹת מַיְמוֹנִיּוֹת וְהַמָּרְדְּכִי:

א [א] הַנָּחָתָהּ. עַיֵּן בְּטַ"ז (סק"א) שֶׁכָּתַב מִפְּרוּשׁ רַשַּׁ"י (שבת כב: ד"ה אי הדלקתה) דּוּמְיָא

א (ג) הַנָּחָתָהּ. וְיֵנִיחֶנָּה שָׁם חֲצִי שָׁעָה, דִּרְכֵי מֹשֶׁה (אות א). וְעַיֵּן בְּבֵית יוֹסֵף (ד"ה מצאתי), דְּיֵשׁ אוֹמְרִים

בַּאֵר הֵיטֵב

א (ג) זֶה מִזֶּה. וְכָל שֶׁכֵּן שֶׁאִם נִכְבָּה הַשַּׁמָּשׁ שֶׁאֵין לְהַדְלִיקוֹ מִן נֵר חֲנֻכָּה. וְכָתַב רַשַּׁ"ל (בשו"ת סי' פה) שֶׁבְּבֵית הַכְּנֶסֶת אֵין חִלּוּק בֵּין הַשַּׁמָּשׁ לִשְׁאָר הַנֵּרוֹת שֶׁכָּל הַנֵּרוֹת שֶׁבְּתוֹכָהּ קְרוּיִים נֵר מִצְוָה, וּמְשׁוּם הָכִי יֵשׁ לִגְעֹר בְּאוֹתָן שֶׁמַּדְלִיקִין נֵרוֹתֵיהֶן עַל יְדֵי שֶׁפָּחוֹת מִנֵּר בֵּית הַכְּנֶסֶת, חוּץ מִמּוֹצָאֵי שַׁבָּת מְשׁוּם מְבוּאוֹת הָאֲפֵלוֹת שֶׁעַל יְדֵי כֵּן זָכָה שָׁאוּל לַמְּלוּכוּת (ויקרא רבה ט ב). וְנֵר שֶׁל הַבְדָּלָה קְרוּי נֵר שֶׁל מִצְוָה, אֲבָל אַחַר שֶׁהִבְדִּיל עָלָיו כְּבָר נַעֲשָׂה הַמִּצְוָה וְיָכוֹל לְהַדְלִיק מִמֶּנּוּ, דְּאֶפְלוּ נֵר חֲנֻכָּה אַחַר שֶׁעוֹר שׁוּב אֵינָהּ קְרוּיָה נֵר מִצְוָה. עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ. וְעַיֵּן סוֹף סִימָן קנ"ד (ס"ד):

שַׁעֲרֵי תְּשׁוּבָה

א (ג) זֶה מִזֶּה. עַיֵּן בְּשו"ת בֵּית יְהוּדָה סִימָן (י"ח) [כ"א] שֶׁתָּמַהּ עַל זֶה, דְּהָא בַּשַּׁ"ס (שבת כב.) מוּכָח דְּמַדְלִיקִין מִנֵּר לְנֵר, אֶפְלוּ נֵר דְּמֻהְדָּרִים מִנֵּר מִצְוָה הֶפְסֵדוֹ לוֹ, וְאֵין לוֹמַר דְּמִפְרָשׁ נֵר שֶׁל בֵּית זֶה כו', וְגַם אֵין לוֹמַר דְּקַאֵי לְפִי הַמִּנְהָג דְּסִימָן תרע"א (ס"ב) לְהַדְלִיק כָּל אֶחָד מִבְּנֵי הַבַּיִת, דְּסוֹף סוֹף הוּא בִּכְלַל הַמֻּהְדָּרִים, עַיֵּן שָׁם. וּבֶאֱמֶת דִּבְרֵי הָרַמ"א הֵם מִדִּבְרֵי הַגָּהוֹת מַיְמוֹנִיּוֹת וְהַמָּרְדְּכִי:

מִשְׁנָה בְּרוּרָה

מִצְוָה הֵן. (ה) וְאִם כָּבָה אֶחָד מֵהַנֵּרוֹת אֵין לְהַדְלִיקָהּ מִן הָאֲחֵרִים אֶפְלוּ בְּלֹא אָמְצָעִי, (ו) וַאֲפִלּוּ כָּבְתָה בְּתוֹךְ שִׁעוּר הַזְּמַן, דְּאֵין בְּהַדְלָקָה זוֹ מִצְוָה מֵעִקַּר הַדִּין, דְּקַיְמָא לָן כָּבְתָה אֵין זָקוּק לָהּ: (ג) עַל יְדֵי נֵר שֶׁל חֹל אָסוּר. מִפְּנֵי שֶׁנִּרְאֶה כְּמִבְזֶה נֵר שֶׁל מִצְוָה. שֶׁמַּדְלִיק מִמֶּנּוּ נֵר שֶׁל חֹל, אַף עַל פִּי שֶׁהוּא עוֹשֶׂה לְצָרְכּוֹ מִצְוָה. (ז) וְנֵר שֶׁל שַׁמָּשׁ הוּא בִּכְלַל נֵר שֶׁל חֹל לָזֶה, וְעַיֵּן לְקַמִּיהּ בְּסָ"ק ז': (ד) גַּם בָּזֶה. סְבִירָא לְהוּ דְּכֵיוָן דְּעוֹשֶׂה כְּדֵי לְהַדְלִיק תֵּכֶף מִמֶּנּוּ נֵר שֶׁל מִצְוָה לָאו בִּכְלַל בִּזּוּי הוּא: (ה) בְּנֵרוֹת חֲנֻכָּה וְכוּ'. וְדַוְקָא בְּנֵרוֹת חֲנֻכָּה וּמִטַּעַם שֶׁמְּכָאֵר לְקַמִּיהּ, אֲבָל בְּנֵרוֹת אֲחֵרִים שֶׁל מִצְוָה כְּגוֹן שֶׁל שַׁבָּת וְשֶׁל בֵּית הַכְּנֶסֶת וְכַדּוֹמֶה מַדְלִיקִין מִנֵּר לְנֵר [דְּרָכֵי מֹשֶׁה (אות א)], וְכֵן הִסְכִּים בְּסֵפֶר חֶמְדַּ מֹשֶׁה (סק"ב) דְּכֵן הוּא עַמָּא דְּבַר, וְכֵן כָּתַב בְּחַיֵּי אָדָם (כלל קנד סכ"ו), וְכֵן מַשְׁמַע לְעֵיל בְּסִימָן קנ"ד סָעִיף י"ד דְּדַוְקָא נֵר שֶׁל הֶדְיוֹט אֵין מַדְלִיקִין מִנֵּר שֶׁל בֵּית הַכְּנֶסֶת אֲבָל נֵר מִנֵּר שָׂרִי, וְלֹא הִגִּיהַּ הָרַמ"א שָׁם כְּלוּם לְהַחְמִיר, מַשְׁמַע דִּפְשִׁיטָא לֵיהּ דְּבָזֶה לֵית כָּאן מִנְהָג לְהַחְמִיר, וְעַיֵּן בְּפְרִי מְגַדִּים (א"א ריש הסי') דְּעַל יְדֵי נֵר שֶׁל חֹל אֵין כְּדַאי אֶפְלוּ בִּשְׁאָר נֵרוֹת שֶׁל מִצְוָה, וְעַיֵּן לְקַמִּיהּ מַה שֶּׁנִּכְתֹּב בָּזֶה: (ו) דְּעִקַּר מִצְוָתוֹ וְכוּ'. הַיְנוּ דְּמִדִּינָא הַלֹּא סַגִּי בְּנֵר אֶחָד לְכָל בְּנֵי הַבַּיִת הֵיכִי דִּסְמוּכִין כֻּלָּן עַל שֻׁלְחָן אֶחָד [מְגַן אַבְרָהָם (סק"א)]. וּלְפִי זֶה הֵיכָא דְּשָׁנֵי בַּעֲלֵי בָּתִּים דָּרִין בְּבַיִת אֶחָד דְּמִדִּינָא צָרִיךְ הַדְלָקַת נֵר חֲנֻכָּה לְכָל אֶחָד, מַדְלִיקִין זֶה מִזֶּה [פְּרִי מְגַדִּים (א"א סק"א)]. וְעַיֵּן מַה שֶּׁכָּתַבְנוּ לְעֵיל בְּסוֹף סָעִיף קָטָן א': (ז) אֵינוֹ לְמִצְוָה כָּל כָּךְ. כְּבָר כָּתַבְנוּ (סק"ב) שֶׁאִם נִכְבָּה אֶחָד מִן הַנֵּרוֹת אֵין לְהַדְלִיק מִדִּינָא מִן נֵרוֹת אֲחֵרוֹת, וְכָל שֶׁכֵּן אִם נִכְבָּה הַשַּׁמָּשׁ שֶׁאֵין לְהַדְלִיקוֹ מִן נֵר חֲנֻכָּה. וְכָתַב רַשַּׁ"ל (בשו"ת סי' פה) שֶׁבְּבֵית הַכְּנֶסֶת אֵין חִלּוּק בֵּין הַשַּׁמָּשׁ לִשְׁאָר נֵרוֹת, שֶׁכָּל הַנֵּרוֹת שֶׁבְּתוֹכָהּ קְרוּיִים נֵר מִצְוָה, וּמְשׁוּם הָכִי יֵשׁ לִגְעֹר בְּאוֹתָן שֶׁמַּדְלִיקִין נֵרוֹתֵיהֶן עַל יְדֵי הַשְׁפָּחוֹת מִנֵּר בֵּית הַכְּנֶסֶת אֲפִלּוּ מִן הַשַּׁמָּשׁ, חוּץ מִמּוֹצָאֵי שַׁבָּת כְּדֵי לֵילֵךְ לְבֵיתוֹ לְהָאִיר בִּמְבוֹאוֹת הָאֲפֵילוֹת: (ח) כָּל שֶׁכֵּן שֶׁמֻּתָּר לְהַדְלִיק מֵהֶן. וּלְפִי מַה שֶּׁכָּתַבְנוּ לְעֵיל בְּסִימָן תרע"ב (סק"ח) דְּיֵשׁ פּוֹסְקִים שֶׁסּוֹבְרִין דְּכָל זְמַן שֶׁדּוֹלְקִין אָסוּר לְהִשְׁתַּמֵּשׁ לְאוֹרָן, הוּא הַדִּין דְּאֵין לְהַדְלִיקָהּ מִן הָאֲחֵרִים מִפְּנֵי נֵרוֹת שֶׁל חֹל, אֲבָל נֵר שֶׁל מִצְוָה דְּמִדִּינָא מֻתָּר לְהַדְלִיק מִמֶּנּוּ נֵרוֹת שֶׁל בֵּית הַכְּנֶסֶת אֲבָל נֵר מִנֵּר שָׂרִי, וְלֹא הִגִּיהַּ הָרַמ"א שָׁם כְּלוּם לְהַחְמִיר, מַשְׁמַע דִּפְשִׁיטָא לֵיהּ דְּבָזֶה לֵית כָּאן מִנְהָג לְהַחְמִיר, וְעַיֵּן בְּפְרִי מְגַדִּים (א"א ריש הסי') דְּעַל יְדֵי נֵר שֶׁל חֹל אֵין כְּדַאי אֶפְלוּ בִּשְׁאָר נֵרוֹת שֶׁל מִצְוָה, וְעַיֵּן לְקַמִּיהּ מַה שֶּׁנִּכְתֹּב בָּזֶה: (ו) דְּעִקַּר מִצְוָתוֹ וְכוּ'. הַיְנוּ דְּמִדִּינָא הַלֹּא סַגִּי בְּנֵר אֶחָד לְכָל בְּנֵי הַבַּיִת הֵיכִי דִּסְמוּכִין כֻּלָּן עַל שֻׁלְחָן אֶחָד [מְגַן אַבְרָהָם (סק"א)]. וּלְפִי זֶה הֵיכָא דְּשָׁנֵי בַּעֲלֵי בָּתִּים דָּרִין בְּבַיִת אֶחָד דְּמִדִּינָא צָרִיךְ הַדְלָקַת נֵר חֲנֻכָּה לְכָל אֶחָד, מַדְלִיקִין זֶה מִזֶּה [פְּרִי מְגַדִּים (א"א סק"א)]. וְעַיֵּן מַה שֶּׁכָּתַבְנוּ לְעֵיל בְּסוֹף סָעִיף קָטָן א': (ז) אֵינוֹ לְמִצְוָה כָּל כָּךְ. כְּבָר כָּתַבְנוּ (סק"ב) שֶׁאִם נִכְבָּה אֶחָד מִן הַנֵּרוֹת אֵין לְהַדְלִיק מִדִּינָא מִן נֵרוֹת אֲחֵרוֹת, וְכָל שֶׁכֵּן אִם נִכְבָּה הַשַּׁמָּשׁ שֶׁאֵין לְהַדְלִיקוֹ מִן נֵר חֲנֻכָּה. וְכָתַב רַשַּׁ"ל (בשו"ת סי' פה) שֶׁבְּבֵית הַכְּנֶסֶת אֵין חִלּוּק בֵּין הַשַּׁמָּשׁ לִשְׁאָר נֵרוֹת, שֶׁכָּל הַנֵּרוֹת שֶׁבְּתוֹכָהּ קְרוּיִים נֵר מִצְוָה, וּמְשׁוּם הָכִי יֵשׁ לִגְעֹר בְּאוֹתָן שֶׁמַּדְלִיקִין נֵרוֹתֵיהֶן עַל יְדֵי הַשְׁפָּחוֹת מִנֵּר בֵּית הַכְּנֶסֶת אֲפִלּוּ מִן הַשַּׁמָּשׁ, חוּץ מִמּוֹצָאֵי שַׁבָּת כְּדֵי לֵילֵךְ לְבֵיתוֹ לְהָאִיר בִּמְבוֹאוֹת הָאֲפֵילוֹת: (ח) כָּל שֶׁכֵּן שֶׁמֻּתָּר לְהַדְלִיק מֵהֶן. וּלְפִי מַה שֶּׁכָּתַבְנוּ לְעֵיל בְּסִימָן תרע"ב (סק"ח) דְּיֵשׁ פּוֹסְקִים שֶׁסּוֹבְרִין דְּכָל זְמַן שֶׁדּוֹלְקִין

שַׁעַר הַצִּיּוּן

(ס) מְגַן אַבְרָהָם (ריש הסי') בְּשֵׁם רַבֵּנוּ שִׁמְחָה: (ו) וּלְפָלָא עַל הַלְבוּשׁ (ס"ב) שֶׁכָּתַב בְּהִפּוּךְ מִזֶּה, וְהַלֹּא כֵּן מְבֹאָר לְעֵיל בְּסִימָן תרע"ג (ס"ב): (ז) פְּרִי חָדָשׁ וּפְשׁוּט:

ב (ס) וְלִדְבָרָיו גַּם נֵר בֵּית הַכְּנֶסֶת וְכַדּוֹמֶה אֵין לְהַדְלִיק אֶחָד מֵהַבָּרוֹ:

א (ע) עַיֵּן בְּאֵלִיָּה רַבָּה (סק"א) וּפְרִי מְגַדִּים (משו"ת סק"א): (כ) גְּמָרָא (שבת כג.):

(ג) וּלְפִי מַה שֶּׁבַּאֲרוּ מֵישָׁב קְצָת לְשׁוֹן הַשֻּׁלְחָן עָרוּךְ שֶׁדִּקְדֵּק עָלָיו הָאַחֲרוֹנִים:

(ד) כֵּן הִסְכִּים הַבַּ"ח (ס"א) וּמָגֵן אַבְרָהָם (סק"ג) דַּאֲפִלּוּ בְּאֹפֶן זֶה גַּם כֵּן לֹא יָצָא: (ה) דִּרְכֵי מֹשֶׁה (אות א) בְּשֵׁם מַהֲרַ"י וַיְיל (חי' דינין והלכות סי' לב), וְהֶבִיאוּהוּ כַּמָּה אַחֲרוֹנִים:

Mishna Brura Menukad © Copyright Oz Vehador - עוז והדר
Sacred Text - If printed do not throw away, requires genizah